

Court. It has been shown that reviews of judicial practice, which are developed and systematically published by the Supreme Court, despite their informative usefulness and saturation, cannot replace full-fledged (true) generalizations of judicial practice and are not able to ensure predictability and stability of judicial practice mentioned in the Anti-corruption Strategy-2025 and the State Anti-corruption Program practices in cases of corruption and corruption-related criminal offenses.

Keywords: corruption criminal offense, unlawful benefit, official, organizational and administrative functions, bribery, academic integrity, uniformity of judicial practice, interpretation of criminal law.

DOI: 10.33766/2786-9156.105.88-101

УДК: 343.32

Зайцев О. В., кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (м. Харків, Україна)

e-mail: tavr0106@gmail.com

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-6743-7114>

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ОСВІТНІЙ СФЕРІ¹

У статті здійснено системний аналіз законодавчих приписів щодо колабораційної діяльності в освітній сфері та її кримінально-правової кваліфікації. Звернено увагу, що колабораціонізм криміналізований тільки в березні 2022 року, але його прояви слід вивчати з моменту окупації окремих територій України ще в лютому 2014 р. Актуальність проблеми аргументується ще й тим, що це одне із найбільш поширених кримінальних правопорушень у державі, а його частка серед злочинів проти основ національної безпеки України перевищує п'ятдесят відсотків. Наголошено, що криміналізація конкретних форм колабораціонізму в освітній сфері викликала серед науковців критику і побоювання «вибіркового» правосуддя; пропонувалось їх виключення, також наводилися неоднозначні тлумачення закону, що містили суттєві протиріччя.

У статті піддано критичному аналізу доктрину кримінального права з приводу кваліфікації колабораційної діяльності в освітній сфері. Узагальнено судову практику застосування ч. 3 ст. 111-1 КК (станом на 01.02.2024 р.), вивчено конкретні форми вчинення цього злочину. Наведено авторське бачення сутності об'єктивних та суб'єктивних ознак діяння. Підтримано доцільність по-

¹Статтю підготовлено та опубліковано за грантової підтримки Національного фонду досліджень України в рамках проєкту «Колабораціонізм на тимчасово окупованих територіях України: проблеми правової оцінки, гарантування прав і свобод людини та реінтеграції територій» (проєкт № 2021.01/0106). Зміст, висвітлений у цьому доробку, може не співпадати з поглядами Національного фонду досліджень України».

зиці визнання суб'єктом злочину у разі вчинення дій, спрямованих на впровадження стандартів освіти держави-агресора в закладах освіти, тільки службових осіб у галузі освіти. Показано проблемність кримінально-правової оцінки випадків, коли впровадження освітніх стандартів уже відбулось, але навчальний процес не розпочинався через деокупацію або окупаційна влада не надала дозволу на здійснення освітнього процесу в закладі освіти. Аргументовано наявність у цьому випадку підстав для притягнення осіб до відповідальності.

Піддано аналізу проблему кваліфікації вчинення пропаганди в закладах освіти з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України. Звернено увагу на обґрунтованість притягнення, зокрема, працівників освіти, які не є службовими, за вчинення цього виду колабораційної діяльності. За результатами дослідження зроблено висновки та наведено пропозиції щодо вдосконалення правозастосовної діяльності.

Ключові слова: кримінальне право, кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, злочини проти основ національної безпеки України, колабораційна діяльність.

Постановка проблеми. Здійснення правової оцінки колабораційної діяльності на тимчасово окупованих територіях вважається відносно новою проблемою для науки і правозастосовчої діяльності. Водночас, проблема колабораціонізму виникла ще в лютому 2014 р. після окупації частини території України, а не з початку широкомасштабної агресії в лютому 2022 р.

Узагальнення судової практики застосування ст. 111 КК України за період 2014-2022 рр. свідчить, що колабораціонізм як такий підпадав під інші статті кодексу, зокрема під ознаки державної зради [1]. Така оцінка, між іншим, надана співпраці з ворогом у період з 20 лютого 2014 р. по 14 березня 2022р. і стосується тільки діянь, які вчинені на території Автономної Республіки Крим, як тимчасово окупованої території рф. Сівпраця громадян України з представниками терористичних організацій «днр» та/чи «лнр» кваліфікувалась не за ст. 111, а як правило, за ст. 258-3 КК України. Це пов'язано з тим, що згадані території України не мали статусу тимчасово окупованих до 07 травня 2022 р.

З моменту набрання законної сили положень ст. 111-1 КК колабораційна діяльність стала одним із найпоширеніших кримінальних правопорушень. Так за 2023 рік обліковано 6 270 кримінальних правопорушень за ст.ст. 109 - 114-2 КК України. З них більше як половина - 3 207 - за ст. 111-1 КК України. У 1305 провадженнях особам вручено повідомлення про підозру. Направлено до суду з обвинувальним актом 984 провадження [2].

Наведене свідчить, що новела широко застосовується на практиці. Водночас вивчення законопроектної діяльності вказує на те, що положення цієї статті майже одразу потребували серйозного осмислення й доопрацювання. Наразі йдеться про уточнення кожного з видів колаборації на тимчасово окупованих територіях за їх сферами, а саме: інформаційній та освітній; в економічній та

адміністративній; у політичній; у воєнній, правоохоронній, безпековій та судовій; у сфері надання публічних послуг [3].

У статті запропоновано приділити увагу особливостям кваліфікації співпраці з ворогом у сфері освітньої діяльності. На перший погляд, ця діяльність є ніби менш суспільно небезпечною, порівняно з колаборацією в інших сферах. Водночас, якщо вивчити вказане питання, врахувавши її наслідки, стає зрозуміло, що криміналізація цих діянь має суттєве обґрунтування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням кримінально-правової характеристики злочину, передбаченого ст. 111-1 КК України, приділено увагу в працях Н. О. Антонюк, М. С. Бондаренко, К. Ю. Гончаренка, О. О. Кравчука, В. Н. Кубальського, В. В. Кузнецова, Р. О. Мовчана, Є. О. Письменського, О. Е. Радутного, М. А. Рубашенко, М. В. Сийпюкі, М. І. Хавронюка та ін. Водночас, аналіз положень КК щодо співпраці з ворогом у сфері освіти з урахуванням наявної судової практики не здійснювався.

Формулювання цілей. Метою пропонованого дослідження є здійснення системного аналізу положень закону щодо колабораційної діяльності у сфері освіти; визначення сутності ознак складу цього злочину; вивчення наявної судової практики за час дії ч. 3 ст. 111-1 КК України; формулювання висновків і пропозицій для вдосконалення правозастосовчої діяльності.

Виклад основного матеріалу. У ч. 3 ст. 111-1 КК України передбачена відповідальність громадян України за: 1) дії, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти; 2) здійснення пропаганди в закладах освіти незалежно від типів та форм власності з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України. Правильне встановлення ознак складу цього злочину викликало в науковій літературі низку питань. Зокрема щодо дій, спрямованих на впровадження стандартів освіти держави-агресора в закладах освіти, позиції дослідників суттєво різняться.

Ще на початку дії ст. 111-1 КК В. В. Кузнецов та М. В. Сийпюкі виступили з критикою криміналізації дій громадян України, спрямованих на впровадження освітніх стандартів держави-агресора в навчальних закладах. Учені переконували, що ця форма співпраці з ворогом може бути розширено тлумачитися в судовій практиці, а такою «невиваженою криміналізацією створюються умови для несприйняття держави громадянами, які опинилися в скрутних умовах на захоплених територіях». У результаті це «призведе або до вибіркового правосуддя, або до незастосування цієї форми взагалі». Наведені міркування авторів дозволи їм висловити пропозицію щодо виключення цієї форми злочину з ч. 3 ст. 111-1 КК України [4, с. 381, 385, 387].

Інші дослідники не були настільки категоричними у висновках. Так М. І. Хавронюк запропонував вважати діями, спрямованими на впровадження стандартів освіти держави-агресора в закладах освіти, підготовку хоча б одного проєкту такого стандарту освіти або його затвердження, або початок проведення заняття за таким стандартом [5]. Н. Симоненко пов'язує момент закінчення цього

кримінального правопорушення, коли особа «розпочала дії, направлені на зміну стандартів освіти в закладах освіти» [6, с. 99].

Викладене дає підстави для висновку, що науковці пов'язують момент закінчення злочину зі стадією готування або замаху, тобто вбачають у цьому випадку усічений склад злочину. З цього приводу слід звернутися до ч. 3 ст. 111-1 КК України, у якій йдеться про «дії...спрямовані на... впровадження стандартів освіти...». В Особливій частині КК України законодавцем неодноразово використовується сполука «спрямовані(ий) на», наприклад, у ст. 109, ч. 6 ст. 111-1, ч. 1 ст. 111-2, ч. 1 ст. 113, ч. 1 ст. 127, ч. 1 ст. 161 і т.ін. Системний аналіз свідчить, що вираз «спрямованість на...» свідчить про об'єктивно-суб'єктивну характеристику складу кримінального правопорушення. Перш за все, це свідчить про очевидно умисне діяння, при якому особа усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння, тобто усвідомлює фактичний зміст (характер, спосіб, «спрямованість»). Водночас, це формулювання надає конкретизації за об'єктивними ознаками реалізації умислу особи й не охоплює дії, що за характером є створенням умов для майбутнього вчинення злочину.

Наступне, що заслуговує на увагу, це тлумачення сутності слів «впровадження стандартів освіти». Після проведеного аналізу нормативних актів Міністерства освіти і науки України А. В. Лапкін та Д. П. Євтеєва зробили висновок, що міністерство пов'язує впровадження стандартів освіти «з діями організаційного характеру, що виражаються в розробці й затвердженні освітніх програм та навчальних планів закладів освіти» [7, с. 126]. Н. В. Тетеса обґрунтовано пропонує розуміти під терміном «впровадження» не процес, що включає всі стадії переходу на стандарти освіти країни-агресора (від планування й розробки стандарту до його реалізації та складання освітніх програм та навчальних планів), а організаційно-розпорядче рішення відповідної службової особи (зокрема, службової особи закладу освіти) про перехід на нього [8, с. 79].

На труднощі в застосуванні, різну судову практику за одних і тих самих обставин вказують М. Бондаренко та О. Кравчук. Судді роблять висновок про формальний склад цього правопорушення і вважають, що для кваліфікації вчинених діянь важливо, що відповідне впровадження стандартів відбувається замість державних освітніх стандартів України [9].

Дослідники одностайні в тому, що дії, спрямовані на впровадження стандартів освіти, може виконати тільки суб'єкт, наділений організаційно-розпорядчими функціями (обов'язками), тобто службова особа. До них, насамперед, слід віднести працівників незаконних органів влади у сфері освіти, а також службових осіб закладів освіти, які виконують організаційно-розпорядчі функції щодо забезпечення освітнього процесу відповідно до вимог стандартів освіти країни-окупанта. Відповідно, підстави для притягнення т.зв. «рядових» педагогічних працівників за цей вид колабораційної діяльності відсутні через те, що й МОН України не пов'язує процес впровадження стандартів освіти із викладанням навчальних дисциплін [7, с. 126; 8, с. 79].

Зауважимо, що наведені вище наукові позиції не враховували судової практики. У січні 2023 р. жодного обвинувального вироку суду не було й науковці погоджувались, що залишається багато питань у кваліфікації цього виду колабораційної діяльності, яке належатиме вирішити судовій практиці.

Станом на 01 лютого 2024 р. *Єдиний державний реєстр судових рішень містить інформацію про 31 (тридцять один) обвинувальний вирок, винесений судами першої інстанції, за вчинення дій громадянами України злочину, передбаченого ч. 3 ст. 111-1 КК України.* З урахуванням вищенаведених міркувань вивчення судової практики викликає особливий інтерес. У всіх вирокх особи засуджені саме за вчинення дій, спрямованих на впровадження стандартів освіти держави-агресора в закладах освіти.

Суб'єктами виявилися 24 (двадцять чотири) директори або їх заступники шкіл, ліцеїв, гімназій Донецької, Запорізької, Луганської, Харківської і Херсонської областей, 1 (один) директор дошкільного навчального закладу; 4 (чотири) представники керівництва закладів вищої освіти (в.о. обов'язків ректора та два заступники декана Маріупольського державного університету; проректор Приазовського державного технічного університету (м. Маріуполь); 2 (два) керівники окупаційної адміністрації Харківської області). Щодо конкретних дій, які були вчинені засудженими, то їх опис у вирокх суттєво різняться. Це можна пояснити такими факторами.

Перший фактор пов'язаний із функціональними обов'язками за посадою, яку особа обіймала – працівник незаконних органів влади у сфері освіти чи керівник закладу освіти. Так спектр діяльності перших ширший, аніж у керівника закладу освіти. Наприклад, начальник відділу освіти «тимчасової цивільної адміністрації» м. Балаклія Харківської області організувала направлення вчителів до рф для проходження перепідготовки за новими стандартами та програмами; надавала вказівки підлеглим їй директорам щодо: набору педагогічного складу та підготовки приміщень школи за стандартами освіти держави-агресора; вилучення з бібліотек закладів українських підручників; відновлення, відповідно до журналів, оцінок учнів 9-х, 11-х класів, на підставі чого мали бути видані свідоцтва про здобуття освіти російською мовою; здійснення набору учнів до шкіл на період 2022-2023 навчального року тощо [10].

Керівники ж закладів освіти, як правило, є виконавцями рішень посадових осіб окупаційної влади. Після призначення на посаду вони забезпечували реєстрацію навчального закладу відповідно до законодавства держави-окупанта; виключали з освітнього процесу дотримання державних стандартів та освітніх програм України. Надалі планували та організували освітній процес відповідно до вимог законодавства про освіту країни-агресора. Це супроводжувалось такими діями: переобладнанням навчальних аудиторій; вилученням української навчальної літератури; впровадженням російської мови навчання, отриманням підручників та інших матеріалів за стандартами рф для здійснення освітньої діяльності; організацією проходження викладачами перепідготовки за стандартами освіти та освітніми програмами рф; фактичною виплатою працівникам заробітної плати російськими рублями тощо [11; 12].

Другий фактор, на який необхідно звернути увагу, це часовий проміжок виконання наведених службових обов'язків, який, своєю чергою, залежить від періоду окупації / деокупації території. По-перше, заклади освіти окремих районів Луганської і Донецької областей, які з квітня 2014 року здійснювали свою діяльність за освітніми стандартами терористичних організацій «днр» та «лнр». У цьому випадку відсутні формальні підстави для встановлення ознак запровадження освітніх стандартів саме держави-агресора. Водночас, наступна діяльність цих закладів по впровадженню стандартів освіти рф вже потребує кваліфікації [13]. По-друге, це заклади освіти на територіях, які окуповані рф з 24 лютого 2022 р. по нині. По-третє, указані освітні заклади перебували на окупованих територіях Харківської і Херсонської областей і, відповідно, деокуповані восени 2022 р.

В останніх двох варіантах можливі ситуації, коли, наприклад, директора школи призначено представниками окупаційної влади у сфері освіти, але через деокупацію навчальний процес так і не розпочався. Наприклад, призначена окупантами в.о. директора середньої школи с. Гетьманівка Куп'янського району Харківської області вчинила низку дій: 1) надала вказівку бібліотекарці отримати російські навчальні підручники, які відповідають стандартам освіти держави-агресора, з метою їх використання в освітній діяльності; 2) на виконання окупаційної адміністрації підготувала статутні документи школи для інтеграції освітніх стандартів рф; 3) отримала від представника окупаційної влади флеш-носій з електронними документами та скан-копіями документів із навчальними програмами рф, які окупаційна влада використовувала для впровадження стандартів освіти держави-агресора на окупованих територіях України [14]. Однак 08.09.2022р. село звільнено ЗС України.

Також можливі випадки, коли заклад освіти й досі перебуває в окупації. Тим часом призначено керівника закладу, сформовано штат педагогічних працівників, але окупаційна влада не дозволила здійснення освітнього процесу через бойові дії чи відсутність достатньої кількості учасників навчального процесу тощо.

Другою формою співпраці в освітній сфері є здійснення пропаганди в закладах освіти незалежно від типів та форм власності з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України.

Так в 11 з 31 вищезгаданих вироків ідеться про здійснення наведеного виду пропаганди в закладах освіти. Слід визнати, що в більшості справ опис конкретних дій, які кваліфіковані як пропаганда, надзвичайно лаконічний. Наприклад: участь у постановочних відеозаписах та фотозвітах для пропагандистських засобів масової інформації окупаційної влади на телевізійному каналі та в мітингу-ході «Я русский! Мы русские» з прапором держави-окупанта [15]; мілітаризація освіти дітей [16]; надання інтерв'ю на фоні символіки «Министерства образования и науки днр» [17]; проведення святкового заходу з нагоди початку освітнього процесу в закладах освіти так званої «днр» із залученням представників окупаційної адміністрації [18] тощо.

За здійснення такого виду пропаганди в закладах освіти відповідальності підлягають будь-які громадяни України, а не тільки учасники освітнього процесу. Також слід наголосити, що хоча на сьогодні відсутні випадки притягнення до кримінальної відповідальності за ч. 3 ст. 111-1 КК педагогічних працівників, які не є службовими особами, і здійснюють освітню діяльність на тимчасово окупованій території за стандартами держави-агресора, водночас уже є випадки, на які слід звертати увагу й надавати їм кримінально-правову оцінку.

Для визначення сутності здійснення пропаганди в закладах освіти необхідним є вивчення положень Закону України від 22 травня 2022р. № 2265-IX. Так у п. 3 ч. 1 ст. 1 цього закону надається таке визначення пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії російської федерації як держави-терориста проти України: *«поширення інформації, спрямованої на підтримку або виправдання злочинного характеру діяльності російської федерації, органів держави-терориста (держави-агресора), їх посадових осіб, працівників, службовців (у тому числі військовослужбовців) та/або представників, які відкрито або приховано діють від імені російської федерації на території України або з територій інших держав проти України; популяризація та глорифікація діяльності органів держави-терориста (держави-агресора), дій їх посадових осіб, працівників, службовців (у тому числі військовослужбовців) та/або представників; публічне заперечення, у тому числі через медіа або з використанням мережі Інтернет, злочинного характеру збройної агресії російської федерації проти України; публічне використання символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну, використання, створення, поширення продукції, що містить таку символіку, в Україні та/або за кордоном».*

Діяльність органів влади рф, як на своїй території, так і на тимчасово окупованих територіях України, переконують у висновку про запровадження комплексних заходів із державної пропаганди в освітній діяльності. Так у всіх школах з 1 вересня 2022р навчальний тиждень починається з виконання гімну й підняття російського прапора. З метою «зміцнення традиційних російських духовно-моральних цінностей», запроваджено позашкільне заняття під назвою «Розмови про важливе» [19]. На цих заняттях дітям пояснюють, що таке патріотизм і любов до батьківщини, навіщо військова агресія проти України. Зокрема, «щотижня розповідатимуть, що війна в Україні – приклад справжньої любові до країни та російського народу, а справжній патріот має завжди бути готовим померти за щастя Батьківщини». Як приклади військових подвигів та «служіння вітчизні» вчителям пропонується наводити історії російських військослужбовців, які беруть участь у військовій агресії проти України [20].

Наприклад, викладачка російської мови та літератури, як класна керівниця 8 класу, що одночасно виконує обов'язки заступника директора з навчально-виховної роботи, т. зв. «Державної бюджетної освітньої установи міста Горлівка «Школи № 77», здійснювала пропаганду шляхом здійснення дописів у мережі «Вконтакті» у задалегідь створеній спільноті для учнів 8 класу. Викладачка здійснила допис-звернення щодо проведення «Розмов про важливе» з приводу «Дня возз'єднання Крима з Росією»; заперечувала факт збройної агресії рф

проти України, натомість вказавши, що є «спеціальна воєнна операція»; розмістила графічні зображення з текстом під назвою «Правила и условия участия в конкурсе рассказов в сборник «за родину», присвячений учасникам «специальной военной операции» тощо [13].

На території рф, а також на тимчасово окупованих територіях України, з 1 вересня 2023 р. розпочато викладення історії за підручником для учнів старших класів із розділом про війну проти України, який повторює російську пропаганду. Зокрема, «окуповані українські території називають «новими регіонами» Росії [21]. Також наводиться, що російські солдати «рятували світ» у 2014 році, коли рф анексувала Кримський півострів [22].

Таким чином, не може підлягати відповідальності за колабораційну діяльність учитель, який викладає за освітнім стандартом держави-агресора навчальну дисципліну без елементів пропаганди. Водночас, можливі випадки, коли, наприклад, викладач під час заняття використовує символи вторгнення в Україну: латинські літери «Z», «V» або педагогічні працівники різних класів залучаються до проведення, т.зв. «Розмов про важливе», які містять елементи пропаганди. Такі заняття, а також уроки з історії за новим російським підручником прямо ставлять своїм завданням виправдання й утвердження російського окупаційного режиму в Україні. У наведених випадках вбачаються підстави для притягнення до кримінальної відповідальності педагогічних працівників за здійснення пропаганди саме з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України.

Звернемо увагу, що колаборація в освітній сфері може вчинятися у сукупності з іншими злочинами. Так в одному випадку винному додатково поставлено у вину також добровільне зайняття громадянином України посади, пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території в окупаційній адміністрації держави-агресора [10]. Як сукупність злочинів за ч. 3 ст. 111-1 КК та ч. 1 ст. 111-2 КК, слід кваліфікувати випадки, коли директор школи не тільки впроваджує стандарти освіти держави-агресора, а й добровільно передає належні закладу освіти оргтехніку окупантам, а транспортні засоби – військовослужбовцям збройних сил агресора.

Висновки. Викладений матеріал дозволяє зробити низку висновків. По-перше, криміналізація співробітництва з ворогом в освітній сфері має суттєві підстави, через те що виховний вплив закладів освіти спрямований на формування стійких моральних якостей, потреб, почуттів, навичок поведінки. Вбачається, що колаборація в освітній сфері в частині Донецької та Луганської областей, які, починаючи з 7 квітня 2014 року, не були під контролем України, багато в чому призвела до того, що на цих територіях виросло покоління, яке ненавидить Україну [23]. Очевидно, що за десять років з дітьми проведено системну роботу в межах дошкільної, шкільної та університетської освіти.

По-друге, побоювання щодо незастосування положень або «вибіркового правосуддя» ч. 3 ст. 111-1 КК України не підтвердилися. Порівняно з іншими формами колаборації з ворогом, вироки, які мають відношення до освітньої сфери, ще не багато. Водночас, став зрозумілий масштаб такої співпраці: вона охопила дошкільні заклади, школи, ліцеї, гімназії, заклади вищої освіти тощо.

По-третє, судова практика пішла обґрунтованим шляхом визнання винними за дії, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти, саме службових осіб у галузі освіти, які прийняли/виконали рішення про перехід на стандарт освіти держави-агресора, зокрема, виключили державні стандарти та освітні програми України; запровадили викладання російською мовою; забезпечили бібліотечний фонд підручниками за освітньою програмою рф і т.ін.

По-четверте, підстави для кваліфікації дій за ч. 3. ст. 111-1 КК України наявні і у випадках, коли впровадження освітніх стандартів вже відбулось, але навчальний процес не розпочався.

По-п'яте, вивчення судової практики свідчить, що громадяни України, які не є службовими особами, і здійснюють освітню діяльність на тимчасово окупованій території за стандартами держави-агресора, можуть бути суб'єктами колабораційної діяльності в разі здійснення ними пропаганди в закладах освіти, зокрема, поширення інформації, спрямованої на підтримку або впровадження злочинного характеру діяльності держави-агресора, публічного заперечення злочинного характеру збройної агресії проти України, публічного використання символіки воєнного вторгнення в Україну тощо.

Викладений матеріал свідчить, що прояви колабораційної діяльності на окупованих територіях мають широкий спектр. Їх ретельне вивчення з урахуванням вже наявної правозастосовчої практики дозволить сформулювати пропозиції щодо вдосконалення закону про кримінальну відповідальність. Саме на це спрямовано дослідження колективу науковців Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого «Колабораціонізм на тимчасово окупованих територіях України: проблеми правової оцінки, гарантування прав і свобод людини та реінтеграції територій», який здійснюється за підтримки Національного фонду досліджень України.

Використані джерела:

1. Зайцев О. В. Колабораційна діяльність як різновид державної зради (за матеріалами судової практики 2014 – 2022 років). *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2023. Вип. 78: ч. 2. С. 174-179. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.78.2.27>.

2. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2023 року. *Генеральна прокуратура України.* URL : https://old.gp.gov.ua/ua/file_downloader.Htm?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=241804. (дата звернення: 01.02.2024).

3. Зайцев О. В. Форми (види) колаборації з ворогом на територіях збройних конфліктів: еволюція пропозицій законодавця щодо вдосконалення ст. 111-1 КК України. *Національна безпека України в умовах інформатизації та глобалізації суспільних процесів:*

сучасні загрози та кримінально-правове регулювання : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 11 трав. 2023 р.), м. Харків, 2023. С. 115-124.

4. Кузнецов В. В., Сийпюкі М. В. Кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність як новий виклик сьогодення: *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2022. Вип. 70 (1). С. 374-381. Ужгород : 2022.

5. Хавронюк М. Колаборанти з точки зору Кримінального кодексу. *Ракурс*. 20 квітня 2022р. URL : <https://racurs.ua/ua/b222-kolaboranti-z-tochki-zoru-kriminalnogo-kodeksu.html>.

6. Симоненко Н. Кримінально-правова новела щодо колабораційної діяльності. *Вісник асоціації кримінального права України*. 2022. Т. 1. № 17. С. 92-109. DOI : <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2022.17.257848>.

7. Лапкін А. В., Євтєєва Д. П. Кримінально-правова оцінка дій вчителів (викладачів) за викладання на окупованих територіях. *Право та державне управління*. 2022. № 4. С. 122-129. DOI : <https://doi.org/10.32840/pdu.2022.4.17>.

8. Нетеса Н. В. Впровадження стандартів освіти країни-агресора як форма кримінально протиправного освітянського колабораціонізму: проблемні аспекти тлумачення та правозастосування. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2022. № 44. С. 76-81. DOI: <https://doi.org/10.31359/2079-6242-2022-44-76>.

9. Кравчук О., Бондаренко М. Колабораціонізм в освіті: аналіз рішень судів щодо впровадження стандартів держави-агресора 23.01.2023 р. *Українська Гельсінкська спілка з прав людини*. URL : <https://www.helsinki.org.ua/articles/kolaboratsionizm-v-osviti-analiz-rishen-sudiv-shchodo-vprovadzhennia-standartiv-derzhavy-ahresora/>.

10. Вирок Новомосковського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 28 лютого 2023 р. у справі № 183/27/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109291970>.

11. Вирок Юр'ївського районного суду Дніпропетровської області від 26 грудня 2023 року у справі 198/319/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115920276>.

12. Вирок Дзержинського районного суду м. Харкова від 12 січня 2024 року у справі 638/8101/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116243671>.

13. Вирок Галицького районного суду м. Львова від 21.08.2023 р. у справі № 461/6562/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112976100>.

14. Вирок Київського районного суду м. Харкова від 14 серпня 2023 р. у справі № 953/2635/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112892204#>.

15. Вирок Ленінського районного суду м. Запоріжжя від 07 серпня 2023 року у справі № 334/6444/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112659095>.

16. Вирок Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 29 листопада 2023 року у справі № 344/18423/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115317592>.

17. Вирок Жовтневого райсуду м. Дніпропетровська від 11 грудня 2023 року у справі № 201/1779/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115604294>.

18. Вирок Дружківського міського суду Донецької області від 12 липня 2023 р. у справі № 229/1473/23. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112149981>.

19. У російських школах запровадять щотижневі пропагандистські уроки – ЗМІ. 26.08.2022. URL : <https://www.ukr.inform.ua/rubric-world/3558880-u-rosijskikh-skolakh-zaprovadat-sotiznevi-propagandistski-uroki-zmi.html>.

20. Минпросвещения опубликовало методички для внеклассных занятий «Разговоры о важном». 22 серпня 2022 р. URL : <https://meduza.io/feature/2022/08/26/minprosvescheniya-opublikovalo-metodichki-dlya-vneklassnyh-zanyatiy-razgovory-o-vazhnom>.

21. «Росія переписує історію та мілітаризує освіту». Чого навчатимуть українських дітей на окупованих територіях. 22 серпня 2023. URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/novynu-pryazovuya-pidruchnyk-istoriyi-rosiyi-osvita-v-okupatsiyi/32558574.html>.

22. «Спецоперація» і «український неонацизм». У Росії переписали підручник історії 8 серпня 2023 р. URL : <https://www.bbc.com/ukrainian/66436368>.

23. Резніков О. Безпечна реінтеграція Донбасу займе мінімум 25 років. Главком. 11.07.2020. URL : <https://glavcom.ua/interviews/oleksiy-reznikov-bezpechna-reintegraciya-donbasu-zayme-minimum-25-rokiv-692369.html>.

References:

1. Zaitsev, O. V. (2023). Kolobratsiina diialnist yak riznovyd derzhavnoi zrady (za materialamy sudovoi praktyky 2014–2022 rokiv). *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Pravo – Uzhhorod National University Herald. Series: Law, 78: part 2, 174-179*. [in Ukrainian].

2. Yedynyi zvit pro kryminalni pravoporushennia za sichen-hruden 2023 roku. *Generalna prokuratura Ukrainy*. (2023) URL : https://old.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&t=fsfile&c=download&file_id=241804 [in Ukrainian].

3. Zaitsev, O. V. (2023). Formy (vydy) kolobratsii z vorohom na terytoriiakh zbroinykh konfliktiv: evoliutsiia propozytzii zakonodavtsia shchodo vdoskonalennia st. 111-1 KK Ukrainy. *Natsionalna bezpeka Ukrainy v umovakh informatyzatsii ta hlobalizatsii suspilnykh protsesiv: suchasni zahrozy ta kryminalno-pravove rehuliuvoannia : materialy VII Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (m. Kharkiv, 11 trav. 2023 r.) – National Security of Ukraine in the Context of Information and Globalisation of Social Processes: Modern Threats and Criminal Law Regulation: Proceedings of the VII International Scientific and Practical Conference (Kharkiv, May 11, 2023)*, 115-124. Kharkiv : Nats. yuryd. un-t im. Yaroslava Mudroho. [in Ukrainian].

4. Kuznetsov, V. V., Syiploki, M. V. (2022). Kryminalna vidpovidalnist za kolobratsiinu diialnist yak novyi vyklyk sohodennia. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii «Pravo» – Uzhhorod National University Herald. Series: Law, 70 (1), 374-381*. [in Ukrainian].

5. Khavroniuk, M. (2022). Koloboranty z tochky zoru Kryminalnogo kodeksu. URL : <https://racurs.ua/ua/b222-koloboranti-z-tochki-zoru-kryminalnogo-kodeksu.html>. [in Ukrainian].

6. Symonenko, N. (2022). Kryminalno-pravova novela shchodo kolobratsiinoi diialnosti. *Visnyk asotsiatsii kryminalnogo prava Ukrainy – Bulletin of the Ukrainian Criminal Law Association, 1 (17), 92-109*. [in Ukrainian].

7. Lapkin, A. V., Yevtieieva, D. P. (2022). Kryminalno-pravova otsinka dii vchyteliv (vykladachiv) za vykladannia na okupovanykh terytoriakh. *Pravo ta derzhavne upravlinnia – Law and public administration*, 4, 122-129. [in Ukrainian].

8. Netesa, N. V. (2022). Vprovadzhenia standartiv osvity krainy-ahresora yak forma kryminalno protypravnoho osvitianskoho kolaboratsionizmu: problemni aspekty tлумachennia ta pravozastosuvannia. *Pytannia borotby zi zlochynnistiu – Issues of crime prevention*, 44, 76-81. [in Ukrainian].

9. Kravchuk, O., Bondarenko, M. (2023). Kolaboratsionizm v osviti: analiz rishen sudiv shchodo vprovadzhenia standartiv derzhavy-ahresora. URL : <https://www.helsinki.org.ua/articles/kolaboratsionizm-v-osviti-analiz-rishen-sudiv-shchodo-vprovadzhenia-standartiv-derzhavy-ahresora/>. [in Ukrainian].

10. Vyrok Novomoskovskoho miskraionnoho sudu Dnipropetrovskoi oblasti vid 28 litoho 2023 r. u spravi № 183/27/23. (2023). *Yedynyi derzhavnyi reistr sudovykh rishen – Unified state register of court decisions*. N. p. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109291970/> [in Ukrainian].

11. Vyrok Yur'ivskoho raionnoho sudu Dnipropetrovskoi oblasti vid 26 hrudnia 2023 roku u spravi 198/319/23 (2023). *Yedynyi derzhavnyi reistr sudovykh rishen – Unified state register of court decisions*. N. p. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115920276/> [in Ukrainian].

12. Vyrok Dzerzhynskoho raionnoho sudu m. Kharkova vid 12 sichnia 2024 roku u spravi 638/8101/23. (2024). *Yedynyi derzhavnyi reistr sudovykh rishen – Unified state register of court decisions*. N. p. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116243671/>. [in Ukrainian].

13. Vyrok Halytskoho raionnoho sudu m. Lvova vid 21.08.2023 r. u spravi № 461/6562/23. (2023). *Yedynyi derzhavnyi reistr sudovykh rishen – Unified state register of court decisions*. N. p. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112976100/> [in Ukrainian].

14. Vyrok Kyivskoho raionnoho sudu m. Kharkova vid 14 serpnia 2023 r. u spravi № 953/2635/23. (2023). *Yedynyi derzhavnyi reistr sudovykh rishen – Unified state register of court decisions*. N. p. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112892204#>. [in Ukrainian].

15. Vyrok Leninskoho raionnoho sudu m. Zaporizhzhia vid 07 serpnia 2023 roku u spravi № 334/6444/22. (2023). *Yedynyi derzhavnyi reistr sudovykh rishen – Unified state register of court decisions*. N. p. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112659095/>. [in Ukrainian].

16. Vyrok Ivano-Frankivskoho miskoho sudu Ivano-Frankivskoi oblasti vid 29 lystopada 2023 roku u spravi № 344/18423/23. (2023). *Yedynyi derzhavnyi reistr sudovykh rishen – Unified state register of court decisions*. N. p. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115317592/>. [in Ukrainian].

17. Vyrok Zhovtnevoho raionnoho sudu m. Dnipropetrovska vid 11 hrudnia 2023 roku u spravi № 201/1779/23. (2023). *Yedynyi derzhavnyi reistr sudovykh rishen – Unified state register of court decisions*. N. p. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115604294/>. [in Ukrainian].

18. Vyrok Druzhkivskoho miskoho sudu Donetskoi oblasti vid 12 lypnia 2023 r. u spravi № 229/1473/23. (2023). *Yedynyi derzhavnyi reistr sudovykh rishen – Unified state register of court decisions*. N. p. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112149981/>. [in Ukrainian].

19. U rosiiskykh shkolakh zaprovadiat shchotyzhnevi propahandystski uroky – ZMI. (2022). N. p. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3558880-u-rosijskih-shkolah-zaprovadat-sotiznevi-propagandystski-uroki-zmi.html>. [in Ukrainian].

20. Minprosveshheniya opublikovalo metodichki dlja vneklassnyh zanjatij «Razgovory o vazhnom». (2022). N. p. URL : metodichki-dlya-vneklassnyh-zanyatiy-razgovory-o-vazhnom. [in Russian].

21. «Rosia perepysuie istoriiu ta militaryzuie osvitu». Choho navchatymut ukrain-skykh ditei na okupovanykh terytoriakh. (2023). N. p. URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-pidruchnyk-istoriyi-rosiyi-osvita-v-oku-patsiyi/32558574.html>. [in Ukrainian].

22. «Spetsoperatsiia» i «ukrainskyi neonatsyzm». U Rosii perepysaly pidruchnyk isto-rii. (2023). URL : <https://www.bbc.com/ukrainian/66436368>. [in Ukrainian].

23. Reznikov, O. (2020). Bezpechna reintehratsiia Donbasu zaime minimum 25 rokov. N. p. URL : <https://glavcom.ua/interviews/oleksiy-reznikov-bezpechna-reintegraciya-donbasu-zayme-minimum-25-rokiv-692369.html>. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 03.02.2024

Zaytsev O., PhD in Law, Assistant Professor, Assistant Professor of the Department of Criminal Law, Yaroslav Mudryi National Law University, (Kharkiv, Ukraine)

FEATURES OF THE CRIMINAL LEGAL QUALIFICATION OF COLLABORATIVE ACTIVITIES IN THE EDUCATION SPHERE

The article carries out a systematic analysis of legislative prescriptions regarding collaborative activity in the educational sphere and its criminal-legal qualification. Attention is drawn to the fact that collaborationism was criminalized only in March 2022, but its manifestations should be studied from the moment of the occupation of certain territories of Ukraine back in February 2014. The relevance of the problem is further argued by the fact that it is one of the most widespread criminal offenses in the state, and its share among of crimes against the foundations of national security of Ukraine exceeds fifty percent. It is emphasized that the criminalization of specific forms of collaborationism in the educational sphere caused criticism and fear of "selective" justice among scientists, their exclusion was proposed, and ambiguous interpretations of the law were also cited, which contained significant contradictions.

In the article the doctrine of criminal law regarding the qualification of collaborative activity in the educational sphere has been critically analyzed. Summarized judicial practice of application of Part 3 of Art. 111-1 of the Criminal Code (as of February 1, 2024), specific forms of committing this crime were studied. The author's vision of the essence of objective and subjective signs of an action is given. The expediency of the position of recognizing the subject of a crime in the event of actions aimed at implementing the education standards of the aggressor state in educational institutions, only for officials in the field of education, is supported. The problematic nature of the criminal-legal assessment of cases when the implementation of educational standards has already taken place, but the educational process has not started due to de-occupation or the occupation authorities have not granted permission for the implementation of the educational process in the educational institution. It is argued that in this case there are grounds for bringing persons to justice.

The problem of the qualification of propaganda in educational institutions with the aim of facilitating the implementation of armed aggression against Ukraine, the establishment and approval of the temporary occupation of part of the territory of Ukraine,

and the avoidance of responsibility for the implementation of armed aggression against Ukraine by the aggressor state is analyzed. Attention is drawn to the reasonableness of arresting, in particular, education workers who are not official, for committing this type of collaborative activity. Based on the results of the study, conclusions and suggestions for improving law enforcement activities were made.

Keywords: criminal law, criminal responsibility, criminal offense, crimes against the foundations of national security of Ukraine, collaborative activity.

DOI: 10.33766/2786-9156.105.101-118

УДК 343.352:343.21(477)

Мишура М. В., аспірант наукової лабораторії з проблем протидії злочинності ННІ № 1 Національної академії внутрішніх справ (м. Київ, Україна)

e-mail: kmovcan89@gmail.com

ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0008-4312-1378>

ЗЛОВЖИВАННЯ (ТОРГІВЛЯ) ВПЛИВОМ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ УКРАЇНСЬКОЇ ТА ІНШИХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ЗАБОРОН

Статтю присвячено порівняльно-правовому аналізу змісту протиправного діяння в складі злочину «зловживання впливом» у вітчизняному й іншому європейському кримінальному законодавстві. У межах демонстративного (типового) наукового дослідження розглянуто релевантні заборони в кримінальних кодексах Австрії, Іспанії, Італії та Польщі.

За результатами авторського аналізу визначено, що проблемні питання, пов'язані з кримінально-правовим реагуванням на вияви зловживання впливом у публічній сфері, виникають не лише у вітчизняній, а й у зарубіжній теорії та практиці. На підставі офіційних європейських джерел і матеріалів соціологічних опитувань зауважено, що корупція в її сучасних виявах завдає значної шкоди суспільству, національним демократіям, економіці та правам окремих осіб, європейській спільноті загалом.

У роботі виокремлено спільні й відмінні риси в кримінально-правовому регулюванні відносин, що становлять зловживання (торгівлю) впливом, в українському та європейському законодавстві. Акцентовано на тому, що деякі європейські кримінальні кодекси містять дві чи декілька заборон, пов'язаних із формами «активного» та «пасивного» зловживання впливом, натомість в українському кримінальному законі передбачено статтю 369-2, яка описує обидві форми такого зловживання. З'ясовано, що Україна – це не єдина європейська держава, кримінальний закон якої містить спеціальну підставу звільнення від кримінальної відповідальності за «активне» зловживання впливом, оскільки деякі європейські заборони містять схожі за змістом привілейовані приписи.

У порівняльно-правовому контексті зазначено, що чимало європейських держав висловили застереження щодо невизнання зловживання впливом злочинном у розумінні двох міжнародних конвенцій з протидії корупції. Наведено аргументи в обґрунтування цих застережень.